

SAVIŽUDŽIO ASMENYBĖS PROBLEMA ŠIUOLAIKINĖJE SUICIDOLOGIJOJE

V. K E T U R A K I S

Į V A D A S

Savižudybė – tai sudėtingas, daugelio veiksnių nulemtas reiškinys. Jį sunku tyrinėti, nes reikia įvertinti daugelį faktorių, be to, “suicidas yra ilgesnio ar trumpesnio vidinio psichologinio proceso rezultatas” (Keturakis, 1994; 108).

Asmenybės ypatumai neabejotinai yra susiję su minėtu “vidiniu psichologiniu procesu”. Jau S. Freudas teigė, kad asmenybės fiksacija oralinėje stadijoje ir ambivalentiškas ryšys su objektais yra melancholijos prielaidos (Freud, 1917), o savižudybė buvo tiesiogiai kildinama iš melancholijos. Žymus suicidologas E. Ringelis, remdamasis savo klinicine patirtimi, aprašė jau “suicidinę neurozę” – specifinio neurotinio charakterio tapsmą ir savybes (Ringel, 1976). Psichoanalitinę savižudybių koncepciją išplėtojo H. Henseleris, išsamiai aprašydamas narcistinę asmenybės dinamiką, savasties reguliacijos sutrikimus ir jų išprovokuotą suicidinį elgesį (Henseler, 1974).

Suicidinė asmenybė ir šiais laikais yra aktuali problema mokslininkams suicidologams (Maltsberger, 1989; Clark, 1993). Įvairiais tyrimais bandoma empiriškai apibrėžti specifinių asmenybės bruožų ryšį su savižudybėmis (Beck, 1990; Josepho et. al., 1994; Kral, 1994). Šiame straipsnyje apžvelgsime suicidologinius asmenybės tyrinėjimus, siekdami apibrėžti išsamesnį savižudžio asmenybės vaizdą.

SAVIŽUDŽIO ASMENYBĖS TYRIMAI

1 METODOLOGINĖS SAVIŽUDŽIO ASMENYBĖS TYRIMŲ PROBLEMAS

1.1 SAVIŽUDYBIŲ PRIEŽASTINGUMO PROBLEMA

Nors daugelis autorių pripažįsta daugiafaktorę savižudybės kilmę, bet dažnai jų tyrimų išvados remiasi vieno faktoriaus priežastingumo prielaida (O'Carrol, 1993). Taigi vieną elementą iš pasekmių (pvz., savižudybių) aibės atitinka tik vienas elementas iš priežasčių aibės (pvz., depresija). Deja, tokia prielaida eliminuoja daugelio faktorių priežastingumą, kai kiekvieną elementą iš pasekmių (savižudybės) aibės atitinka bent keletas elementų iš priežasčių aibės. Vadinasi, kiekvieną savižudybę sukelia ne viena priežastis, o keletas priežasčių konsteliacija, kuri kiekvienu atveju yra unikali, kai ją sudarantys elementai gali būti universalūs arba dažnai pasitaikantys. Be to, jie gali veikti savižudybę netiesiogiai ir skirtingu metu (1 pav.) (O'Carrol, 1993).

$A \Rightarrow B \Rightarrow C \Rightarrow D \Rightarrow$ Savižudybė

$E \Rightarrow F \Rightarrow G \Rightarrow D \Rightarrow$ Savižudybė

$H \Rightarrow I \Rightarrow C \Rightarrow D \Rightarrow$ Savižudybė

1 pav. **Ryšio su savižudybe modeliai, ilustruojantys bendrus elementus.**

Nors kiekvienos savižudybės priežasčių grandinės yra skirtingos (1 pav.), bet jose yra daug bendrų elementų – D elementas 1 paveiksle (O'Carrol, 1993). Taigi multikauzalinė savižudybių etiologija tokia:

- kiekvieną savižudybę sukelia daugiau negu vienas veiksnys;
- kiekvienas suicidogeninis veiksnys priklauso daugiau negu vienos savižudybės priežasčių konsteliacijai.

Todėl tik vieno faktoriaus, pavyzdžiui, asmenybinės predispozicijos, nepakanka suicidiniam procesui plėtotis. Dar reikia pabrėžti, kad suicidogeniniai veiksniai veikia tikimybiškai (Kral, 1994). Visada išlieka tikimybė, kad dar yra nepastebėti šalutiniai kintamieji, kurie veikia suicidogenetinį procesą. Suicidologijos tyrinėjimai rodo, kad tam tikri asmenybės ypatumai labiau siejasi su savižudišku elgesiu. Taigi asmenybinė predispozicija gali padidinti savižudybės tikimybę.

1.2 SAVIŽUDŽIO ASMENYBĖS TYRIMŲ VALIDUMAS

Tyrimų validumą apie asmenybės ir savižudybės priklausomybę gali sumažinti tai, jog:

- prasidėjusi suicidinė dinamika modifikuoja asmenybę, ir sunku nustatyti priežasties-pasekmės santykį;
- suicidinės rizikos, suicidiškumo įvertinimo metodai nėra patikimi (van Egmond et. al., 1990) ir diagnostinės paklaidos gali iškreipti išvadas.

Tiek savižudybė, tiek asmenybė yra sudėtingi daugialypiai reiškiniai. Taigi jų tyrimai gali būti labai detalūs, smulkmeniški, ir bus keblu juos apibendrinti bei suderinti tarpusavyje. Todėl labai svarbu tiksliai apibrėžti ir asmenybę, ir savižudybę.

Apibrėžiant savižudybę, svarbu atsižvelgti, kad ji yra vyksmas, todėl reikėtų tiksliai įvardyti, kuriuo momentu yra tiriama. Suicidiškumą ir asmenybę reikėtų įvertinti skirtingomis nesusijusiomis skalėmis, nes rezultatus gali veikti pats matavimas.

Asmenybė analogiškuose tyrimuose (Contrada et. al., 1990) apibrėžiama kaip žmogaus “elgesio būdų (t. p. nuostatų bei afektų) įvairiose situacijose ir įvairiu laikotarpiu darni visuma” (Contrada et. al., 1990). Ši visuma tiriama dvejopai:

- asmenybė kaip statiškų bruožų, nuostatų, dimensijų dermė;

– asmenybė kaip procesas, t. y. sąveika tarp asmenybės dispozicijų ir situacinių faktorių (pvz., streso) reikšmingų šioms dispozicijoms (Contrada et. al., 1990).

2 ŠIUOLAIKINIŲ SUICIDOLOGINIŲ ASMENYBĖS TYRIMŲ ANALIZĖ

2.1 ASMENYBĖS BRUOŽŲ TYRIMAI

Asmenybės bruožų tyrimai nagrinėja žmonių su suicidinėmis tendencijomis savybes (specifinius norus, afektus, nuostatas, elgesio schemas). Jie patvirtino S. Freudą mintį (Freud, 1914), kad suicidiškiems asmenims būdingas didesnis agresijos potencialas (Kuda, 1990; Leenaars, 1992). Jų agresiją gali provokuoti ir stiprinti grėsmė, įžeidimas (užgaulė), kontrolės praradimas, problemos šeimoje, neefektyvi streso įveikimo sistema (Kral, 1994; Kralik et. al., 1992). Subjektyviai suvokę, kad yra atstumti, žmonės agresyvius impulsus nukreipia prieš save bei vengia tiesioginio agresijos išrieškimo – konflikto. Šitaip pasireiškia jų polinkis į agresiją (Leenaars, 1991; Leenaars, 1992).

Suicidiškų žmonių sapnų tyrimai padėjo atskleisti pasąmoninius troškimus, kurie slypi už suicidinių fantazijų. Tai:

- noras sužeisti, užmušti kitą;
- noras atkeršyti;
- noras išpirkti kaltę;
- noras išvengti spąstų;
- noras vėl susijungti su žmogumi, kuris jau miręs (Maltsberger & Buie, 1980)(27).

Kiti sapnai išreiškia savęs vaizdą arba savasties būseną (self-state). Jie buvo pavadinti savasties sapnais (Kohut, 1977)(27). Per tokius sapnus atsiskleidžia žemas suicidinių asmenų savasties integracijos lygis; integruoto savęs vaizdo praradimas, kai skyla psichologinis

ir kūniškasis “aš”; ego regresijos, kitaip tariant, ribų tarp savęs ir kitų žlugimo tikimybė (Maltsberger, 1993). Šios išvados sutampa su kito autoriaus (Orbach, 1994) požiūriu, kad iki suicido dažnai pastebime ankstyvus traumuojančius įvykius, kurie didina asmenybės pažeidžiamumą stresui ateityje ir sukelia gynybiškas disociacijos reakcijas. Jos išprovokuoja savasties atskilimą nuo kūno ir jo kontrolės praradimą. Šis procesas prisideda prie suicidinio elgesio tapimo (Orbach, 1994).

Vyresnio amžiaus žmonių savižudybių tyrimai (Clark, 1993; Maltsberger, 1991) patvirtino narcistinės suicidinės dinamikos pagrindinius teiginius (Henseler, 1976; Maltsberger, 1989) ir pabrėžė specifinius charakterio ypatumus bei trūkumus (Clark, 1993), kurie sukelia narcistinę krizę. Narcistinės teorijos adekvatumą patvirtino tyrimai apie koreliaciją tarp intensyvių suicidinių tendencijų ir sumažėjusios savigarbos (self-esteem), savęs jausenos (Kuda, 1990; Orbach et. al., 1990).

Kognityviniai suicidiškų asmenų tyrimai parodė, kad nevilts arba neigiami laukimai ir negatyvios nuostatos stipriai ir patikimai koreliavo su savižudybėmis (Beck et. al., 1990). Adaptyvių įsitikinimų ir savižudybių tyrimai (Kralik et. al., 1992; Rich et. al., 1992) parodė, kad žmonės, kurie mėgino nusizudyti ar rimtai ketino tai padaryti, pateikė mažiau priežasčių, dėl kurių verta gyventi. Priežasčių, dėl kurių verta gyventi, klausimyną (reasons for living inventory) sudarė 6 faktoriai arba skalės:

- a) Išlikimo ir sunkumų įveikimo įsitikinimai (Coping and survival beliefs);
- b) Atsakomybė prieš šeimą;
- c) Rūpesčiai dėl vaiko;
- d) Savižudybės baimė;
- e) Socialinio nepritarimo baimė;
- f) Moralinės kliūtys.

Jie buvo reikšmingi faktoriai, sulaikantys žmones nuo impulso nusiziudyti, bet statistiškai tai buvo įrodyta tik trimis skalėmis. Tai buvo išlikimo ir sunkumų įveikimo įsitikinimai, atsakomybė prieš šeimą ir rūpesčiai dėl vaikų. (Kralik et. al., 1992).

Vyrams – statistiškai įrodytas tik socialinio nepritarimo baimės faktorius (Rich et. al., 1992).

Ištyrus suicidinius raštelius, buvo empiriškai pagrįstas kognityvinio susiaurėjimo fenomenas (Baumeister, 1990), t. y. mąstymo rigidiškumas, dėmesio susiaurėjimas, tunelio įvaizdis, mąstymo konkretumas (Leenaars, 1991).

Tyrimai, kurie siejo asmenybės tipų pagal C. G. Jungą, matuojamų Meyers-Briggs psichologinių tipų nustatymo metodika (Meyers-Briggs Type Indicators), ryšį su savižudybėmis (Street et. al., 1994), nustatyta, kad suicidinės tendencijos buvo būdingos:

a) Intravertiško-suvokiančio tipo moterims, t. y. tokioms moterims, kurios teikia pirmenybę pačių surinktai informacijai ir vertinimus atideda ateičiai;

b) Intravertiško-sensorinio-jaučiančio tipo vyrams, t. y. tokiems vyrams, kurie teikia pirmenybę pačių surinktai objektyviai jutiminei informacijai ir subjektyviam personalizuotam jos apdorojimui;

c) Vertinančio-ekstravertiško-intuityvaus tipo vyrams, t. y. tokiems vyrams, kurie teikia pirmenybę iš kitų gautai informacijai, vidiniam intuityviam žinojimui ir gautos informacijos apdorojimui vertinant;

d) Intravertiško-intuityvaus-suvokiančio tipo vyrams, t. y. tokiems vyrams, kurie teikia pirmenybę pačių surinktai informacijai, vidiniam intuityviam “žinojimui” ir vertinimus atideda ateičiai (Street et. al., 1994).

Šių tyrimų duomenys yra prieštaringi, ir autoriams nepasisekė sėkmingai paaiškinti šių skirtingumų ir prasmingai apibendrinti. Jie teigia, kad beveik visų tipų ar bruožų, išskyrus “mąstančiojo”, sąveikos pasekmė gali būti savižudybė (Street et. al., 1994). Be to, autoriai nepagrįstai teigia, kad minėtų tipų sąveika didina suicidinę

riziką, nes tyrimo metodas bei atlikta analizė neleidžia daryti išvadų apie priežastingumą. Galbūt pasirinkta asmenybės tipologija nėra adekvati siekiant atskleisti specifinius suicidogeninius bruožus.

Taigi su didesne savižudybės tikimybe yra susiję specifiniai charakterio ir kognityviniai ypatumai:

- didesnis agresijos potencialas ir vengimas ją tiesiogiai išreikšti;
- žemas savasties integracijos lygis ir ego regresijos pavojus;
- silpna savijausena, žema savigarba;
- aukštas nevirties lygis ir priešasčių, dėl kurių verta gyventi, trūkumas;
- kognityvinis susiaurėjimas – mąstymo rigidiškumas ir konkretumas, dėmesio sumažėjimas.

Tačiau tokių tyrimų nepakanka, norint išsamiai aprašyti savižudybės tapsmą, nes dar reikia įvertinti ir suicidogeninius aplinkos faktorius. Tai tokie tyrimai, kai kompleksiskai tiriama sąveika tarp aplinkos stresorių ir specifinių asmenybės dispozicijų, ir asmenybės ryšys su suicidinėmis tendencijomis.

2.2 ASMENYBĖS, KAIP PROCESO, TYRIMAI (SAVIREGULIACINIŲ MECHANIZMŲ TYRIMAI)

Psichodinaminiai paauglių tyrimai atskleidė suicidinių tendencijų ryšį su šiais specifiniais ego gynybos mechanizmais, matuotais gynybos mechanizmų klausimynu (Defense Mechanism Inventory):

- nukreipiantys prieš save, pvz., introjekcija;
- apverčiantys, pakeičiantys (reversal), pvz., neigimas, reakcijos formavimas (Recklitis et. al., 1992).

Pastebėta, kad sumažėja suicidiškų asmenų sugebėjimas kontroliuoti aplinką (Orbach et. al., 1990), sutrinka jų tarpasmeniniai santykiai – jie pasižymi perdėtu prisirišimu ir primityvumu (Leenaars, 1991) – ir tampa sunkiu, neįveikiamu stresoriumi (Josepho et. al., 1994).

Kognityviniai tyrimai smulkiai tyrinėjo įvairių savireguliacinių mechanizmų – streso įveikimo, problemų sprendimo – ryšį su suicidinėmis tendencijomis. Suicidiškų žmonių problemų sprendimai buvo mažiau įvairūs, irrelevantiški. Juose buvo daugiau neigiamų afektų, mažiau nuorodų į ateitį, tiriamieji dažniau suvokdavo neigiamas savo alternatyvų pasekmes (Yang et. al., 1994). Problemų sprendimuose buvo savipagalbos tendencijų, o tai, anot autorių (Kralik et. al., 1992), rodo didesnę paviršutiniškumą, orientaciją į krizę. Tų žmonių buvo mažesnis bendras sugebėjimų lygis. Taip pat sumažėjo ir jų gebėjimas generuoti naujas idėjas, kai nebuvo pateikta alternatyvų (Bartfai et. al., 1990). Tie žmonės, kurie daugiau ir rimčiau galvojo apie savižudybę, buvo kognityviškai rigidiškesni, jų sprendimai – egocentiški (Beck et. al., 1990; Leenaars, 1991; Leenaars, 1992). Divergentiškas mąstymas teigiamai koreliavo su suicidinėmis fantazijomis (Slaby, 1992). Pastebėta, kad tokie žmonės išvelgdavo daugiau asmeninių problemų, bet pateikdavo mažai adaptyvių sprendimų. Taigi toks mąstymas buvo gana originalus, bet neadaptyvus (Mraz et. al., 1994).

Kelių tyrimų rezultatus apibendrina toks aiškinamasis modelis: gyvenimo stresas ar asmeninis stresas, kurį patiria žmogus, neturintis efektyvaus problemų sprendimo įgūdžių, sukelia minčių apie savižudybę (Fremouw et. al., 1993; Yang et. al., 1994). Žmonių su polinkiu į savižudybę streso įveikimo strategijos buvo orientuotos į emocijas, o ne į sprendimą (Gutscher, 1988; Thomssen et. al., 1988). Jų streso įveikimo būdai daugiau orientavosi į išorines jėgas – draugų arba šeimos paramą (Josepho et. al., 1994), juose buvo daugiau išstūmimo, t. y. grėsmingų ir nemalonių situacijų vengimo (Josepho et. al., 1994).

Žmonėms, linkusiems į savižudybę, buvo būdingesnis neigimas, maginis (wishful) mąstymas, vengimas (Thomssen et. al., 1988), polinkis impulsyviai reaguoti į stresorių (Brent et. al., 1993). Iš tiesų tokių žmonių streso įveikimo sistema buvo išbalansuota (Thomssen et. al., 1988), jie nesugebėdavo adaptyviai įveikti iškilusių sunkumų.

Suicidiškų žmonių komunikacija būdavo miglota ir ambivalentiška (Leenaars, 1991). Į ją kiti reikšmingi asmenys paprastai reaguoja tylėdami, ambivalentiškai arba agresyviai. Tuomet suicidiški žmonės tai interpretuoja tik neigiamai: tylėjimas – tai neigiamas požiūris į juos; ambivalencijos situacijoje jie ignoruoja pozityvųjį jos aspektą (Wolk-Wasserman, 1988).

Taigi asmenybės sąveikos su aplinka tyrimai parodė, kad:

- suicidiškiems žmonėms buvo būdingi “nukreipiantys prieš save” ir “apverčiantys, pakeičiantys” gynybos mechanizmai;
- suicidiškų asmenų problemų sprendimai buvo irelevantiški, su neigiamais afektais, egocentiški. Jie lengviau generuodavo, surasdavo asmeninių problemų, bet pasiūlydavo mažiau adaptyvių sprendimų;
- minėtų žmonių streso įveikimo strategijos buvo labiau orientuotos į emocijas, o ne į problemą. Jos buvo neadaptyvios, išbalansuotos;
- suicidiškų žmonių komunikaciniai sugebėjimai buvo sutrikę, jie selektyviai suvokdavo tik negatyvų santykį į save.

Be to, norėtume atkreipti dėmesį į tokių tyrimų trūkumus bei ribotumus:

- 1) Patys autoriai neapibrėžia problemų sprendimų įgūdžių ar streso įveikimo strategijų, todėl gali būti, kad jie matuoja skirtingus reiškinius, įvardytus panašiomis sąvokomis.
- 2) Labai dažnai testų ar kitų tyrimo metodikų stimulinė medžiaga, užduotys yra tolimos nuo realybės, neįdomios, nereikšmingos (Mraz et. al., 1994), ir dėl to žema tiriamųjų motyvacija veikia tyrimų rezultatus.
- 3) Dauguma autorių tiria atskirus, pavienius problemų sprendimo aspektus, ypatumus, o apibendrina visų mąstymo būdų ar kognityvinio stiliaus (Mraz et. al., 1994).

Asmenybės savireguliacinių mechanizmų tyrimai leidžia įvertinti situacinių elgesio strategijų, jų ypatumų ryšį su visa asmenybės san-

dara (Contrada et. al., 1990). Tai padėtų aiškiau apibrėžti suicidinės asmenybės vaizdą. Tačiau minėtuose tyrimuose pasigendama tokių apibendrinimų.

3 NOETINĖS ASMENYBĖS DIMENSIJOS INTEGRAVIMAS IR TYRIMAS

3.1 VIENADIMENSINTŲ SUICIDINĖS ASMENYBĖS TYRIMŲ PROBLEMIŠKUMAS

Apžvelgus suicidologinius asmenybės tyrimus, galima padaryti tokias išvadas:

1. Tyrimų, siekiančių atskleisti specifinių asmenybės ypatumų santykį su suicidinėmis tendencijomis, yra daug. Jų rezultatai sudaro “empirinę” savižudybės ir asmenybės ryšio aprašymo “bazę” (Contrada et. al., 1990).

2. Nėra apibendrinimų, teorinės analizės, apibrėžiančios savižudžio asmenybės ypatumus. Todėl trūksta tos “konceptinės bazės”, kuri yra labai svarbi tiriant ryšį tarp asmenybės ir somatinių (Contrada et. al., 1990) bei psichologinių sutrikimų.

3. Beveik visi tyrimai yra koreliaciniai. Tokių tyrimų rezultatai gali būti aprašomi tik “ryšio” sąvokomis. Jos neleidžia apibrėžti pasekmės-priežasties santykio tarp tiriamų objektų (Contrada et. al., 1990). Todėl tokių tyrimų neužtenka, norint aprašyti asmenybės ypatumus, kurie determinuoja suicidines tendencijas.

4. Be to, tiriamos koreliacijos yra “viendimensinės” (Popielski, 1994), horizontalios, t. y. žmogus nagrinėjamas tik vienu aspektu.

Prisimenant priekaištus šiuolaikinei psichologijai, kad žmogus aprašomas tik fiziniu-cheminiu, fiziologiniu ir psichologiniu atžvilgiu (Mankeliūnas, 1991) ir ignoruojamas humanistinis arba noologinis aspektas (Frankl, 1973; Popielski, 1994), galima tą patį teigti ir apie šiuolaikinius suicidologinius tyrinėjimus. Nors suicidologijos mokslas siekia integruotai tyrinėti savo objektą, dažnai apsiribojama psicho-

fiziologine asmenybės samprata. Toks vienpusiškumas pažeidžia holistinius žmogaus aiškinimo principus (Mankeliūnas, 1991).

Siekiant įvairialypio žmogaus supratimo, tyrimai turėtų integruoti ne tik fizinius – cheminius, fiziologinius bei psichologinius faktus, bet ir žmogaus gyvenimo reiškinius arba noologinės realybės fenomenus.

3.2 NOETINĖS DIMENSIJOS IŠSKYRIMAS

ŠIUOLAIKINIUOSE SUICIDOLOGINIUOSE TYRIMUOSE

Šiuolaikiniuose suicidologiniuose tyrimuose jau yra išsamesnio žmogaus supratimo požymių. Streso ir savižudybių tyrimai krypsta į subjektyviai suvokto streso interpretavimą. Taip integruojama subjektyvi patirtis.

Be to, minėtų priežasčių, dėl kurių verta gyventi, įvertinimas suicidologiniuose tyrimuose (Kralik et. al., 1992) rodo orientaciją į išsamesnį žmogaus apibūdinimą integruojant esmines žmogiškąsias atsakomybės, susirūpinimo, moralės nuostatas.

Galima prisiminti vieną iš svarbiausių egzistencinės psichologijos ir psichoterapijos klausimų žmogui: kodėl Tu gyveni? arba kam Tu gyveni? ir paklausti kitaip: kodėl Tu nenusižudai? arba kas Tave sulaiko kiekvienu momentu nuo savanoriškos mirties? Taigi savižudybė, arba žmogaus valia mirti, yra visiškai susijusi su žmogaus valia gyventi (May, 1984). Norint suprasti valią mirti, būtina pažinti valios gyventi ypatumus. Taip akivaizdžiai įsitikiname, kad aktuali gyvenimo prasmės tema galėtų sietis su savižudybės arba ne-gyvenimo problema. Noetiniu atžvilgiu savižudžiui galima kelti tokį klausimą: kokio jo egzistencijos jam pateikto klausimo ar dilemos jis vengia, nebespasirinkdamas gyvenimo? Svarbu būtų išsiaiškinti žmogaus santykį su savo gyvenimu ir mirtimi.

Deja, šiuolaikiniai suicidinės asmenybės tyrimai V. E. Franklio dimensinės ontologijos atžvilgiu (Frankl, 1973) ignoruoja noetinę (noetic) asmenybės dimensiją. Visiškai neįvertinamas žmogiškasis suge-

bėjimas “transcenduoti” savo situaciją, atsitraukti nuo savo psichologinių aplinkybių (Frankl, 1984) ir pažvelgti į savo gyvenimą, jo problemas iš šalies.

1994 metų sociologinio tyrimo “Jaunimo vertybės”, kurį atliko Informacijos ir taikomųjų socialinių tyrimų tarnyba, duomenimis, iš 936 tirtų Lietuvos jaunų žmonių (16–30 metų) tik 2,5% niekada negalvoja apie gyvenimo prasmę, o 93,3% galvoja (38,1% dažnai, 43,7% kartais ir 11,5% retai). Tai rodo, kad beveik visiems jauniems žmonėms šis klausimas rūpi, ir mokslininkai neturėtų to ignoruoti, ypač kai ši tema yra ignoruojama šeimoje. Šis tyrimas parodė, kad sekso ir gyvenimo prasmės temos buvo mažiausiai aptariamose šeimose, nes 47% apklaustųjų teigė nežinantis ar sutampa jų ir tėvų požiūriai į seksą, ir 29,3% respondentų tą patį pasakė apie gyvenimo prasmę.

Be to, dimensinė ontologija leidžia vienu metu įvertinti žmonių skirtingumus nepanaikinant, nepažeidžiant jų vientisumo (Frankl, 1973). Daugumos dabartinių suicidologinių asmenybės tyrimų trūkumas yra tai, kad autoriai, surinkę vienos dimensijos empirinius duomenis (pvz., psichinės), pamiršta “sugrįžti į noologinį požiūrio tašką ir sujungti išvadas į prasmingą visumą” (Frankl, 1973). K. Popielskis pabrėžia, kad holistiškumo principui nusižengiama tada, kai koreliacijos vienos dimensijos rėmuose yra interpretuojamos kiekybiškai (Popielski, 1994). Siekiant išvengti tokio “psichologizmo”, taip pat ir noologizmo, V. E. Franklis siūlo laikytis multidimensinės nuostatos (Frankl, 1973). Taigi, aiškinant empirinius faktus apie žmogų, visos dimensijos yra svarbios.

3.3 EMPIRINIS SUICIDIŠKUMO IR NOETIŠKUMO TYRIMAS

J. C. Crumbaughas, L. T. Maholickas bei K. Popielskis sukūrė originalias ir patikimas matavimo metodikas (Crumbaugh et. al., 1969; Popielski, 1994), parodė, kad noetinės asmenybės dimensijos apraiškas galima stebėti empiriškai. Taigi galima tirti asmenybės santykį

su savo egzistencija, ir tai daryti būtina, siekiant nubrėžti išsamesnę suicidiškos asmenybės vaizdą (portretą).

Gyvenimo prasmė yra esminė žmogaus motyvacinė jėga (Frankl, 1984), ir jos atskleidimas susijęs su asmenybės ypatumais (Popielski, 1994), o jos trūkumas ar nebuvimas – “egzistencinis vakuumas” gali būti palanki dirva neurotiniam (Frankl, 1984) ar somatiniam (Popielski, 1994) sutrikimams. Gyvenimo prasmės pajautimas, kaip asmenybės santykio su savo egzistencija apraiška, gali būti susijęs su suicidinėmis tendencijomis, kitaip tariant, mintimis apie savižudybę.

PIL (gyvenimo prasmės) testo, kurį sukūrė J. C. Crumbaughas ir L. T. Maholickas, lietuvišku variantu buvo ištirti 1034 Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai.¹ Tiriamuosius suskirstėme į dvi grupes. Tuos studentus, kurie atsakė, jog jie “yra rimtai galvoję apie savižudybę”, priskyreme “žmonių su rimtomis suicidinėmis mintimis” grupei. Tiriamieji, kurie teigė, jog “niekada rimčiau negalvojo” nusižudyti, sudarė žmonių “be rimtų suicidinių minčių” grupę.

Tyrimas parodė, kad “žmonių su rimtomis suicidinėmis mintimis” gyvenimo prasmės pajautimas, matuojamas PIL testu, buvo patikimai ($p < 0.01$) mažesnis (PIL testo A dalies indeksų vidurkis buvo 88.99) nei kitų žmonių (102.68). Šie rezultatai sutampa su kito tyrimo (Gailienė et. al., 1990) išvadomis, kad yra ryšys tarp PIL rodiklio ir suicidinių minčių.

Minėti tyrimai parodė, kad:

- noetinė asmenybės dimensija yra susijusi su suicido tapsmu, nes skyrėsi žmonių su suicidinėmis mintimis ir žmonių be rimtų suicidinių minčių gyvenimo prasmės pajautimas;

- būtina šios dimensijos tyrimų duomenis sujungti su kitais suicidologinių tyrimų rezultatais, siekiant išsamesnio savižudžio asmenybės vaizdo.

¹ Dėkojame D. Gailienei, D. Viltrakytei-Dadurkevičienei, R. Glazneriui, R. Sargautytei, pateikusiems pirminius tyrimų duomenis.

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Asmenybės predispozicija yra svarbus šiuolaikinių suicidologinių tyrimų objektas. Savižudžio asmenybės tyrimai yra labai sudėtingi dėl multikauzalinės savižudybės prigimties. Tokių tyrimų metu gali iškilti specifinių metodologinių sunkumų, kurie veiks tyrimų rezultatus. Vis dėlto šiuolaikiniai suicidologai skiria daug dėmesio suicidinei asmenybei. Jie nustatė, kad specifiniai asmenybiniai veiksniai reikšmingai koreliavo su suicidinėmis tendencijomis:

1) suicidiškų asmenų buvo didesnis agresyvumo potencialas, mažesnė savasties integracija, žemesnis savęs vertinimas;

2) neviltis ir priežasčių, dėl kurių verta gyventi, stoka buvo reikšmingai susiję su suicidinėmis tendencijomis;

3) suicidiškiems žmonėms buvo būdingos specifinės streso įveikimo ir problemų sprendimo strategijos:

- jos buvo mažiau įvairios ir irrelevantiškos;
- jos buvo labiau orientuotos į emocijas, o ne į sprendimą;
- sprendimai buvo egocentriškesni;
- mąstymas buvo divergentiškas, bet neadaptyvus.

Deja, asmenybės tyrimai yra vienpusiški, trūksta koncepcinių apibendrinimų. Juose ignoruojama noetinė, egzistencinė žmogaus dimensija. Be to, aprašomi tik koreliaciniai ryšiai, kurie neleidžia nustatyti priežasties-pasekmės santykio. Negalima teigti, kad aprašyti asmenybės faktoriai yra etiologiniai veiksniai.

Į šiuolaikinius asmenybės tyrimus jau yra įtraukiami ir tikslo, intencijos, prasmės konstruktai (Contrada et. al., 1990). Bandėme nustatyti, ar suicidinės tendencijos yra susijusios su gyvenimo prasmės jausmu. Tyrimo rezultatai parodė, kad noetinė asmenybės dimensija yra susijusi su suicido tapsmu, nes tarp Lietuvos studentų gyvenimo prasmės jausmas (PIL rodiklis) reikšmingai koreliavo su mintimis apie savižudybę.

Be to, kyla klausimas, kiek noetinės dimensijos apraiškas galima tirti nomotetiniais metodais? Egzistencinis požiūris reikalauja rinkti faktus apie žmogų įvertinant jo individualumą, unikalumą (Popielski, 1994). Tam geriausiai tinka idiografiniai metodai. Tokie tyrimai leistų patikrinti, kokie kiti specifiniai noetinės dimensijos veiksniai (mirties baimė, laisvės ir atsakomybės pajautimas, egzistencinės izoliacijos išgyvenimas, prasmės siekimas, gyvenimo beprasmiškumo įsisąmoninimas) yra susiję su savižudybėmis.

Egzistencinės dimensijos integravimas į suicidologinius tyrimus kvestionuoja tą nuostatą, kad suicidinės mintys yra padidėjusio žmogaus polinkio nusižudyti rodiklis. Asmuo, suvokęs realią savižudybės galimybę, gali atsitraukti nuo savo aktualaus gyvenimo, pažvelgti į jį iš šono, įvertinti jį iš naujo. Tam reikia, kad jis visiškai įsisąmonintų savo suicidines fantazijas ir mirties negrįžtamumą arba jos letalumą. Pažvelgęs į savo gyvenimą iš šalies žmogus šiek tiek atsitraukia nuo aktualių savo problemų, sunkumų, kurie galėjo sukelti minėtas suicidines fantazijas. Tai jam padėtų įveikti tuos sunkumus. Taigi sumažėtų ir suicidinė grėsmė. Deja, tyrimai rodo, kad bandę nusižudyti labiausiai bijo mirties (Domanskienė, 1991). Vadinasi, žmonės, kurie ketina nusižudyti, labai dažnai nesuvokia negrįžtamų savo intencijų pasekmių (Yalom, 1980). Jie neįsisąmonina, kad nusižudžius nutrūksta ir jų gyvenimas. Todėl tokie žmonės negali įvertinti savo sunkumų iš platesnės gyvenimo perspektyvos, ir yra pavojus, kad jie iš tiesų nusižudys.

Tiriant suicidinę asmenybę ir siekiant išlaikyti išsamų žmogaus vaizdą, svarbu integruoti ir noologinės realybės apraiškas. Akivaizdu, kad ne kiekviena savižudybė kyla iš "egzistencinio vakuomo", bet "kiekvienas žmogus gali įveikti savo impulsą nusižudyti, jeigu jis matys kokią nors prasmę ar tikslą, dėl kurio vertėtų gyventi" (Frankl, 1984; 166).

LITERATŪROS ŠARAŠAS:

1. Bartfai A., Winborg I. M., Nordstrom P., Asberg M. Suicidal Behavior And Cognitive Flexibility: Design And Verbal Fluency After Attempted Suicide // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1990. 20(3). P. 254–266.
2. Baumeister R. F. Suicide as Escape From Self // *Psychological Review.* 1990. 97(1). P. 90–113.
3. Beck A. T., Weishaar M. E. Suicide Risk Assessment And Prediction // *Crisis.* 1990. 11(2). P. 22–30.
4. Brent D. A., Perper J. A., Moritz G., Baugher M., Roth C., Balach L., Schweers J. Stressful Life Events, Psychopathology, and Adolescent Suicide: A Case Control Study // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1993. 23(3). P. 179–187.
5. Clark D. C. Narcissistic Crises of Aging and Suicidal Despair // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1993. 23(1). P. 21–26.
6. Contrada R. J., Leventhal H., O'Leary A. Personality And Health // *Handbook of Personality: Theory and Research.* /Ed. Pervin L. A. N. Y.: The Guilford Press. 1990. P. 638–669.
7. Crumbaugh J. C., Maholick L. T. Manual of Instructions for The Purpose in Life Test. Psychometric Affiliates, 1969.
8. Domanskienė V. Bandžiusių žudytis žmonių socialinė ir psichologinė charakteristika. Diplominis darbas. Vilnius, 1991.
9. Van Egmond M., Diekstra R. F. The Predictability of Suicidal Behavior: The Results of a Meta-Analysis of Published Studies // *Crisis.* 1990. 11(2). P. 57–84.
10. Frankl V. E. Existential Analysis And Dimensional Ontology // *Psychotherapy And Existentialism. Selected Papers on Logotherapy* /Ed. Frankl V. E., Crumbaugh J. C. a. o. N. Y.: Penguin Books, 1973. P. 127–135.
11. Frankl V. E. Psychiatry And Man's Quest For Meaning // *Psychotherapy And Existentialism. Selected Papers on Logotherapy* / Ed. Frankl V. E., Crumbaugh J. C. a. o. N. Y.: Penguin Book, 1973. P. 73–126.
12. Frankl V. E. Man's Search For Meaning. Washington: Square Press, 1984.
13. Fremouw W., Callahan T., Kashded J. Adolescent Suicidal Risk: Psychological, Problem Solving, and Environmental Factors // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1993. 23(1). P. 46–54.

14. Freud S. Mourning and Melancholia // *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud / Ed. and trans. Strachey J.* London.: Hogarth Press vol. 14. 1957 (1917). P.237–260.
15. Gailienė D., Knabikienė G., Asminavičiūtė R. Suicidinės rizikos psichodiagnostinio įvertinimo galimybės // *Psichologija*. 1990. 10. P.3–13.
16. Gutscher H. Suicide: Beyond The Regulation of Emotions // *Current Issues of Suicidology / Ed. Moller H.-J., Schmidtke A., Welz A.* R. Berlin.: Springer-Verlag. 1988. P.380–395.
17. Henseler H. Narzisstische Krisen: Zur Psychodynamik des Selbstmord. 2 Aufl. Opladen: Westdeutscher Verlag. 1984.
18. Josepho Sh. A., Plutchik R. Stress, Coping, and Suicide Risk in Psychiatric Inpatients // *Suicide-Life-Threat-Behav*. 1994. 24(1). P.48–57.
19. Keturakis V. Suicidinis procesas // *Psichologija*. 1994. 13. P.99–109.
20. Kral M. J. Suicide as Social Logic // *Suicide-Life-Threat-Behav*. 1994. 24(3). P.245–255.
21. Kralik K. M., Danforth W. J. Identification of Coping Ideation And Strategies Preventing Suicidality In A College-Age Sample // *Suicide-Life-Threat-Behav*. 1992. 22(2). P.167–186.
22. Kuda M. Values, Economic Estimations, And Suicide Intent // *Crisis*. 1990. 11(1). P.20–31.
23. Leenaars A. A. Suicide Notes And Their Implications For Intervention // *Crisis*. 1991. 12(1). P.1–20.
24. Leenaars A. A. Suicide Notes of The Older Adult // *Suicide-Life-Threat-Behav*. 1992. 22(1). P.62–79.
25. Maltzberger J. T. Suicide Risk. The Formulation of Clinical Judgement. N. Y.: Basic Books. 1986.
26. Maltzberger J. T. Suicide In Old Age: Psychotherapeutic Intervention // *Crisis*. 1991. 12(2). P.25–32.
27. Maltzberger J. T. Dreams and Suicide // *Suicide-Life-Threat-Behav*. 1993. 23(1). P.55–62.
28. Mankeliūnas V. M. Epistemologinės problemos dabartinėje psichologijoje. // *LKMA Suvažiavimo darbai XIII*. Kaunas, 1991. P.395–419.

29. May R. *Man's Search For Himself*. N. Y.: Penguin Books, 1984.
30. Mraz W., Runco M. A. Suicide Ideation and Creative Problem Solving // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1994. 24(1). P. 38–47.
31. O'Carroll P. Suicide Causation: Pies, Paths, and Pointless Polemics // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1993. 23(1). P. 27–36.
32. Orbach I., Bar-Joseph H., Dror N. Styles of Problem-Solving in Suicidal Individuals // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1990. 20(1). P. 56–64.
33. Orbach I. Dissociation, Physical Pain, and Suicide: A Hypothesis // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1994. 24(1). P. 68–79.
34. Pervin L. A. Personality Theory and Research: Prospects for the Future // *Handbook of Personality: Theory and Research.* / Ed. Pervin L. A. N. Y.: The Guilford Press. 1990. P. 723–727.
35. Popielski K. *Noetyczny Wymiar Osobowosci*. Lublin. KUL. 1994.
36. Recklitis C. J., Noam G. G., Borst S. R. Adolescent Suicide and Defensive Style // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1992. 22(3). P. 374–387.
37. Rich A. R., Kirkpatrick-Smith J., Bonner R. L., Jans F. Gender Differences In The Psychosocial Correlates of Suicidal Ideation Among Adolescents // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1992. 22(3). P. 364–373.
38. Ringel E. *Selbstmord – Appell an die anderen. Eine Hilfestellung für Gefährdete und ihre Umwelt*. 2. Aufl. München.: Kaiser. Mainz.: Grunewald. 1976.
39. Slaby A. E. Creativity, Depression, and Suicide // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1992. 22(2). P. 157–166.
40. Street S., Kromrey J. D. Relationships Between Suicidal Behavior and Personality Types // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1994. 24(3). P. 282–292.
41. Thomssen C., Moller H.-J. A Description of Behavioral Patterns of Coping with Life Events in Suicidal Patients. // *Current Issues of Suicidology* / Ed. Moller H.-J., Schmidtke A., Welz A. R. Berlin.: Springer-Verlag 1988. P. 316–321.
42. Wolk-Wasserman D. Suicidal Patients' Comprehension of Significant Others' Attitudes Towards Them. // *Current Issues of Suicidology* / Ed. Moller H.-J., Schmidtke A., Welz A. R. Berlin.: Springer-Verlag. 1988. P. 381–389.

43. Yang B., Clum G. Life Stress, Social Support, and Problem-Solving Skills Predictive of Depressive Symptoms, Hopelessness, and Suicide Ideation in an Asian Student Population: A Test of a Model // *Suicide-Life-Threat-Behav.* 1994. 24(2). P.127-139.
44. Yalom I. D. Existential Psychotherapy. N. Y. et. al.: Basic Books. 1980.
45. Дюркгейм Э. Самоубийство. М.: МЫСЛЬ, 1994.

THE PROBLEM OF SUICIDAL PERSONALITY IN CURRENT SUICIDOLOGY

V. Keturakis

S u m m a r y

This paper aims to examine the current state of research of suicidal personality in suicidology. Methodological precautions are discussed emphasizing the multicausal nature of the suicidal process and the processional nature of personality. Specific character traits as a high level of aggression and hopelessness, low self integration and self-esteem, and cognitive disturbances were often found to be correlated with suicidal tendencies. Suicidal persons were considered to be weak problem solvers. Emotionally-oriented stress coping strategies and maladaptive coping and survival skills were prevalent among them. The problem of one-dimensionality of suicidological research is brought up and elaborated upon in this article. The possibility of integrating the noetic (noological) dimension of personality into suicidological surveys is suggested, emphasizing a multidimensional point of view. Future prospectives concerning the link between some other noetic phenomena such as the fear of death, the awareness of freedom and responsibility, or the experience of existential isolation and suicidal behavior are drawn.